

Dariusz Przybytek

Skarby Biblioteki Uniwersyteckiej w Pałacu Królewskim we Wrocławiu

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 3, 139-141

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

SKARBY BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W PAŁACU KRÓLEWSKIM WE WROCŁAWIU

W dniach 11.07–24.08.2014 r. w Muzeum Historycznym w Pałacu Królewskim we Wrocławiu prezentowana była niezwykła wystawa dawnych map, planów i widoków miast związanych z życiem twórcy pierwszej samodzielnej mapy Śląska – Marcina Helwiga z Nisy (1516–1574), pedagoga, rektora wrocławskiego gimnazjum św. Marii Magdaleny i pierwszego śląskiego kartografa, który wprowadził mapę jako środek dydaktyczny do nauki historii i geografii. Zasadność użycia mapy obszernie objaśnił w specjalnej publikacji, w której zawarł szczegółową instrukcję korzystania z mapy, dając tym samym najlepszy przykład epoki, w której „słońce śląskiego humanizmu świeciło pełnym blaskiem”.

Wystawa zorganizowana we współpracy Zamku Królewskiego w Warszawie z Muzeum Miejskim Wrocławia dla uczczenia 125. rocznicy ostatniego faksymilowego wydania mapy Helwiga w 1889 r. nosi tytuł: „Silesia et Wratislavia. Mapa Śląska Martina Helwiga w kartografii śląskiej (1561-1889)”. Wśród setki oryginalnych obiektów z kraju i zagranicy 7 najcenniejszych wypożyczyła Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Były to 3 starodruczne wydania mapy Śląska Helwiga z lat 1685, 1745 i 1776 oraz reprint Heinricha Lessera z 1889 r. Do tego unikalny plan widokowy Wrocławia Georga Hayera z 1591 r., bezcenna norymberska Kronika Schoedla z 1493 r. i tybiński almanach z własnoręcznymi wpisami Martina Helwiga z 1544 r. Wszystkie te obiekty w stanie idealnym po konserwacji zostały ubezpieczone na ponad pół miliona złotych i eksponowane były na III piętrze Muzeum Historycznego Miasta Wrocławia przy ul. Kazimierza Wielkiego 35.

Na wystawie zgromadzono w sumie 7 z 10 znanych i zachowanych oficjalnych wydań mapy, której ukazanie się drukiem w 1561 roku w Nysie, powszechnie uznaje się za początek kartografii śląskiej. Wartość mapy polega przede wszystkim na oryginalności, Helwig bowiem nie oparł się na

II. 1. Ozdobny kartusz mapy Śląska Martina Helwiga, wyd. 6, Wrocław 1685. Źródło: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=26265&from=publication>

znanych mu dotychczasowych dziełach kartograficznych, lecz na autopcji, tzn. prymitywnych wprawdzie, ale własnych pomiarach dokonywanych w czasie licznych podróży po rodzinnym Śląsku. Obraz geograficzny w prawie półmilionowej skali zawiera wprost niesłychaną, jak na ówczesne czasy, ilość informacji fizjograficznych, topograficznych i osadniczych. Mapa ma orientację południową, a na jej treść składają się: hydrografia, orografia (przedstawiona metodą kopczykową), osadnictwo (wśród obiektów wyróżniono miasta, zamki, klasztory i wsie) oraz pokrycie terenu (lasy). Autor zamieścił na niej także kilka ciekawych elementów, m.in. postać znanego z legend Ducha Gór zwanego Liczyrzepą (jest to jego pierwszy znany wizerunek) oraz uprawy chmielu w okolicach Gliwic i Bytomia. Całość jest ozdobiona dekoracyjnymi kartuszami z królewskimi godłami Polski i Czech oraz szeroką bordiurą, na której autor umieścił 28 herbów księstw śląskich i ich stolic, przeplatanych ornamentami roślinnymi. Istotną ciekawostką jest pojawienie się elementu kartografii historycznej na mapie Helwiga, który niewielkim piktogramem zaznaczył legendarną szkołę biskupią w Smogorzowie, umieszczając obok napis: *Smorga, prima Silesiorum schola – 966*.

Mimo nietypowej orientacji południowej i dość niedokładnie przedstawionej hipsometrii, mapa Helwiga odniosła wielki sukces wydawniczy, stając się wzorem dla wielu opracowań kartograficznych ziemi śląskiej przez następne dwa wieki. Stąd przylgnął doń zasłużony przydomek „matki

wszystkich innych map Śląska”. Posłużyła ona także jako materiał do licznych przeróbek dla niejednokrotnie bardzo znanych renesansowych kartografów, którzy odąd regularnie już zamieszczali Śląsk w swoich atlasach. Wśród nich znaleźli się twórcy najgłośniejszych szkół kartograficznych ówczesnych Niderlandów Gerhard Merkator (1512–1594), Abraham Orteliusz (1527–1598) i ich następcy: Joannes Janssonius, Jodocus Hondius i Joan Blaeu oraz twórca pierwszej zachowanej właśnie dzięki atlasowi Orteliusza mapy Polski z 1570 r. – Waclaw Grodecki.

Szczególne zainteresowanie na wystawie wzbudziło sąsiedztwo ostatniego wydania mapy Helwiga z 1776 r. ze specjalną dedykacją dla zasłużonego kartografa włoskiego Giovanni Antonio Rizzi Zannoniego z wyjątkowej urody dziełem jego autorstwa, tj. ostatnią wielką mapą Rzeczypospolitej z przed pierwszego rozbioru w 1772 r., której egzemplarz wypożyczyła Staatsbibliothek w Berlinie.

Ogromne zainteresowanie wrocławską wystawą jeszcze raz udowodniło, że nie przemijająca od setek lat fascynacja dawną kartografią nie jest udziałem nielicznych.

Lista obiektów z Biblioteki Uniwersyteckiej wypożyczonych na wystawę:

1. [Silesiae typus descriptus et editus a Martino Heilwig Neissense], mapa Śląska, drzeworyt, 57,5 × 73 cm (z ornamentem marginesowym 67 × 81,5 cm), wyd. 6, Wrocław 1685. sygn. **2448-IV.B**

2. M. Martin Helwigs Erste Land=Charte vom Herzogthum Schlesien, mapa Śląska. drzeworyt, 57,5 × 73 cm (z ornamentem marginesowym 67 × 81,5 cm), wyd. 8, Wrocław 1745. sygn. **2449-IV.B**

3. M. Martin Helwigs Erste Land=Charte vom Herzogthum Schlesien, mapa Śląska. drzeworyt, Drzeworyt, 57,5 × 73 cm (z ornamentem marginesowym 67 × 81,5 cm), wyd. 10, Wrocław 1776. sygn. **12215-A**

4. Hayer, Georg: Urbis Wratislaviae ... 1591, Plan widokowy Wrocławia, akw. Wymiary: 43 × 54,5 cm, sygn. **370858, k.42a**

5. Schedel, Hartmann: Liber Chronicarum..., Nürnberg 1493, wymiary: 49 × 33,5 cm, sygn. × **V.F.139**

6. Pitotus Petri, Stoeffler Johann: Almanach novum supr Ioannis Stoeffleri... Tubingae 1544 wymiary: 21,5 × 17 cm, sygn. **462147**